

SBORNÍK
Státního okresního archivu
Přerov

Přerov 2010

Obsah

Petr Kadlec Počátky gymnaziálního školství v Hranicích (Vznik a vývoj prvního hranického gymnázia do roku 1882)	5
Jiří Lapáček Průkopnická činnost Karla Herzána a Ludvíka Uhlíře při zavádění železobetonu do stavebnictví	28
Václav Krejčí 85 let trvání Klubu filatelistů v Přerově	72
Jan Jirka Kdy a kde se v Přerově hrál olympijský sport zvaný curling	81
Jan Mikulík Učitelé v Předmostí – vlastivědná činnost a historie školní archeologické sbírky	83
Věra Fišmistrová Sladký život továrnice Terezie Hrubé aneb řemeslo má zlaté dno	120
Petr Hlavačka Zakladatelské dílo a pozůstalost P. Ferdinanda Chýlka ve světle nových archivních dokumentů	153
Pavel Kopeček Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943–1945	182
Petr Jirák Odbojář Jaroslav Raška a činnost organizace Moravská rovnost v Kojetíně a okolí	209
Petr Jirák Pomník a hrob padlého sovětského vojáka v Císařově	231
Jan Štěpán Upomínka na olympionika Emila Zátopka v Lipníku nad Bečvou roku 1960	234
Jarmila Vohnická Soupis publikací k dějinám obcí bývalého okresu Přerov ve fondu knihovny Státního okresního archivu Přerov	236

Jiří J. K. Nebeský	
Listopad 1989 na Přerovsku – svědectví jedné schůze	248
Věra Fišmistrová	
Životní jubileum Doc. PhDr. Vojtěcha Cekoty	254
O autorech	256

Petr Kadlec

Počátky gymnaziálního školství v Hranicích (Vznik a vývoj prvního hranického gymnázia do roku 1882)

Práce věnované dějinám školství, resp. středního školství v období poloviny 19. století do roku 1918 (s možným přesahem do roku 1938), se vyskytují v české historiografii poměrně často. Většinou se jedná o drobné, regionálně a úzce problémově zaměřené články, otištěné v nejrůznějších časopisech či sbornících, nebo o díla znehodnocená do určité míry způsobem jejich zpracování, výběrem pramenů a přístupem k pramenné základně. Jen sporadicky se vyskytují syntetizující snahy. To platí nejen o (středním) školství jako celku, ale i o komplexním zpracování dějin jednotlivých škol. Výše naznačené problémy panují rovněž u dějin gymnaziálního školství. Zde je třeba navíc podotknout, že se pozornost autorů soustřeďuje především na ústavy s českým vyučovacím jazykem. Německá gymnázia stála a doposud stojí poněkud stranou zájmu odborné historické obce, i když jejich místo v sociálních dějinách českých zemí 19. a počátku 20. století je nezpochybnitelné.¹ Totéž platí do značné míry také pro gymnaziální školství v Hranicích do roku 1912, reprezentované ústavem, jehož vyučovacím jazykem byla, s výjimkou krátkého období na počátku jeho existence, právě němčina.² Na příkladu mikroanalýzy dějin prvního hranického gymnázia

-
- 1 Výše uvedené teze ostatně dokládají i provedené rozboru stavu českého sociálně-historického výzkumu sledovaného období. Srov. MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Stav výzkumu sociálního vývoje českých zemí v období let 1781–1914*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 1. Opava 1992, s. 9–166; MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Sociální historiografie období industrializace českých zemí z let 1990–2000*. In: ČČH, 2001, s. 294–312.
 - 2 První příspěvek o dějinách staršího z hranických gymnázií představuje článek Josefa Mikusche, ředitele školy v letech 1872–1880, otištěný ve výroční zprávě gymnázia z roku 1875. MIKUSCH, J.: *Chronik der Anstalt*. In: *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr. Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5*. Mähr. Weisskirchen 1875, s. 24–29. Dále je třeba vyzdvihnout zejména dvě drobné studie Emila Cigánka. CIGÁNEK, E.: *Střední škola v Hranicích. 50 let německého gymnasia*. In: Devátá (od založení ústavu šestnáctá) výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Hranicích za školní rok 1928–1929. Hranice 1929, s. 3–11; TÝŽ: *České obecní reálné gymnasium 1871–2; Německé gymnasium*. In: 25 let českého státního reálného gymnasia v Hranicích 1912–1937. *51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922*. Hranice 1937, s. 74–87. Z uvedených Cigánkových prací pak vycházeli také další autoři, mj. část textu Karla Holešovského o dějinách hranických gymnázií, otištěná v almanachu školy z roku 1971. HOLEŠOVSKÝ, K.: *Dějiny gymnasia v Hranicích 1871–1971*. In: 100 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1971. Hranice 1971, s. 13–21. O dějinách sledovaného gymnázia pojednal naposledy autor tohoto příspěvku. KADLEC, P.: *Vývoj středního humanitního školství v Hranicích do roku 1938*. Diplomová práce FF OU. Ostrava 2008.

zia, školy s původně českým vyučovacím jazykem a relativně brzy přeměněné na německý ústav, se pokusíme alespoň částečně napravit výše naznačený stav. Historie této školy představuje velmi vděčné téma, neboť na vývoji tohoto ústavu lze sledovat obecnější problémy rozvoje středoškolských institucí. Umožňuje však nahlédnout také do širších souvislostí hranických dějin a lépe je pochopit.

Předmětem zájmu tohoto příspěvku je období mapující předpoklady, úsilí a zrod prvního hranického gymnázia v roce 1871 a jeho vývoj do roku 1882. Právě v této časové periodě se odehrály zásadní organizační změny, které položily základy pro rozvoj školy v podstatě až do její likvidace v roce 1922.

Hranice byly ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století zejména správním, kulturním, školským, finančním a obchodním centrem regionálního významu a městem s poměrně početnou menšinou německy mluvícího obyvatelstva i se zmenšující se židovskou komunitou, disponující až do roku 1919 samostatnou politickou obcí.³ Představovaly důležité středisko pro převážně zemědělsky orientované a z hospodářského hlediska stagnující okolí. Zásadní místo náleželo potravinářskému průmyslu, i když jeho hlavní podniky na konci 19. století zanikly. Ve druhé polovině 19. století upadalo tradiční cechovně organizované řemeslné soukenictví, které ještě před polovinou století vzkvétalo. Textilní výroba si přesto zachovala své místo v obživě části obyvatel hlavně díky továrnám S. Hellera (zal. 1869) a A. Rozenthala (zal. 1895). Nadregionálního významu pak byla továrna Antonína Kunze (zal. 1883). Předpoklad a zároveň jeden ze spolutvůrců rozvoje tohoto středně velkého moravského města i jeho okolí znamenalo napojení na rozrůstající se železniční síť na Moravě a pozdější další zkvalitnění železničního spojení s jinými oblastmi.⁴ Dění ve městě a jeho atmosféru poznamenaly na konci 19. století (po roce 1885) a počátku 20. století národnostní rozbroje místních česko-německých elit usilujících o pozice ve vedení města. Jejich konflikt sehrál významnou úlohu i v dějinách místního gymnaziálního školství.⁵

Předpoklady a impulzy k založení, proces vzniku a otevření gymnázia

Úsilí o založení gymnázia, resp. českého gymnázia v Hranicích, má své počátky zřejmě již na přelomu 60. a 70. let 19. století.⁶ Pro jeho realizaci hovořily výhodná vnitropolitická a legislativní situace, stav a rozvoj středního školství v monarchii, stejně jako hospodářský rozmach a jím vyvolaná zvýšená poptávka po vyšším vzdělání. Z regionálních faktorů lze jmenovat alespoň tyto: politická shoda v obecním výboru, ekonomické možnosti města nebo výhodná poloha Hranic jako předpoklad budoucího rozvoje ústavu. Důležité bylo napojení města na Severní dráhu císaře Ferdinanda a poměrně hustá síť obcí v nejbližším okolí (do deseti, příp. patnácti kilometrů). Významnou roli v argumentaci pro založení českého ústavu sehrál rovněž fakt, že v hranickém regionu existovalo nejbližší gymnázium s českým vyučovacím jazykem až v Přerově (od roku 1870).⁷ Naopak problematikou se již velmi záhy stala otázka schopností obce je být jen částečně vydržovat.

Odkud vůbec pramenil zájem o založení gymnázia, nebo reálného gymnázia v Hranicích? S velkou pravděpodobností za ním stála, podobně jako v případech řady jiných měst českých zemí, zejména snaha zvýšit prestiž a význam města.⁸ Od počátku 50. let 19. století zde sice sídlily rakousko-uherské vojenské ústavy, avšak jinak Hranice nepředstavovaly oproti srovnatelným městům v nadregionálním měřítku mimořádně lukrativní lokalitu, což mělo více příčin. Nezažily v období probíhající industrializace dynamický hospodářský rozvoj a z něj vyplývající socioekonomické důsledky jako oblasti s vysokou koncentrací průmyslových aktivit. Nebyly ani natolik důležitým železničním uzlem jako kupříkladu nedaleký Přerov. Rovněž správní, obchodní, ale i další funkce nepřekračovaly hranice soudního a politického okresu. Rozhodnutí zřídit ve městě gymnázium, navíc jeho velmi progresivní a prudce se rozvíjející typ, se tedy mohlo jevit jako poměrně vhodný způsob pro jeho zatraktivnění.⁹ Nešlo však zdaleka jen o pres-

- 3 Není záměrem autora podat na tomto místě dalekosáhlý výklad o hranických dějích, ale pouze stručně charakterizovat město a jeho vývoj ve sledovaném období. Z důvodu neexistence odborného syntetického zpracování dějin Hranic (a jejich okolí) po roce 1648, považujeme za potřebné uvést základní literaturu a prameny, které je možné využít: BARTOVSKÝ, V.: *Hranice – statisticko-topografický a kulturně-historický obraz spolu s úplným adresářem*. Hranice 1906; BARTOVSKÝ, V.: *Hranický okres*. In: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy*. Díl. III. Jičínský kraj, 20, Brno 1909; MUSIOL, A. V.: *Soudní okres hranický. Vývoj v letech 1900–1935*. Hranice 1936; BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 6. Ostrava 1978, s. 117–134; INDRA, B.: *Historie hranických domů*. Kapitoly z topografie města Hranic. Hranice 2005; LAPÁČEK, J. – PASSINGER, B.: *Pobečví v proměnách času*. Přerov 2005; SOKA Přerov, fond Archiv města Hranice (dále jen AM Hranice), inv. č. 141–144, Protokolní knihy o schůzích obecního výboru 1821–1911. Dobový tisk: Moravská orlice, Weißkirchner Wochenblatt, Weißkirchner-Leipniker Local-Anzeiger, Hranicko-lipnické noviny, Deutsche Rundschau, Hlasy z Pobečví.
- 4 V roce 1847 se Hranice staly stanicí na Severní dráze Ferdinandově, s dvoukolejným provozem v úseku Přerov–Ostrava od roku 1873. V roce 1884 byla zprovozněna trať Hranice–Krásno nad Bečvou, o rok později prodloužená až do Vsetína.
- 5 V Hranicích nestály na konci 19. a počátku 20. století proti sobě tábory českých a německých obyvatel města. Lidé, kteří zde žili, sice vnímali konflikt čelných představitelů města, podporovaný vydatně regionálním (českým i německým) tiskem, ale vzájemně byli propojeni krátce či déle trvajícimi socioekonomickými vztahy. Z tohoto důvodu klademe rozpor ve městě spíše do roviny místních elit. Pod pojmem „elita“ rozumíme všechny jedince, které lze zařadit do dvou částečně se překrývajících kategorií „lokální politické elity“ a „lokální ekonomické elity“. Při definování obou skupin vycházíme z příspěvku FASORA, L. – KLADIWA, P.: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918*. Koncept a dílčí výsledky výzkumu. In: ČCH 102, 2004, 4, s. 796–827.
- 6 Emil Cigánek, jenž se dlouhodobě zabýval dějinami školství v Hranicích, spojil ve svém příspěvku věnovaném dějinám tohoto gymnázia úsilí o jeho zřízení přímo s táborem lidu konaným 4. července 1869. Ten podle něj probudil místní pokleslé národní vědomí k novému životu a výsledkem pak bylo založení českého obecního gymnázia. CIGÁNEK, E.: *České obecní...*, s. 76.
- 7 V roce 1871 bylo zřízeno další české gymnázium také v nedalekém Valašském Meziříčí.
- 8 HAVRÁNEK, J.: *Sociální funkce inteligence v 19. století*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 6*, Kutná Hora–Opava 2001, s. 71.

tiž. Střední školství, zejména gymnaziální, se stávalo pro místní prostředí důležitým kulturotvorným faktorem. Existence středních škol znamenala pro obce také vitány zdroj příjmů, jenž pramenil od vyučujících a studentů pocházejících z jiných regionů. Tito zvyšovali příjem pro místní řemeslnicko-obchodnické prostředí (a tím nepřimo i obecní pokladny). Rodiče studentů se vzdálenějším bydlištěm navíc platili poskytovatelům ubytování jejich dětí smluvně sjednané nájemné, zvyšovali jejich životní úroveň a finanční možnosti. Určitou roli mohla rovněž sehrát prozřetelnost obecních zastupitelů a víra v pozdější návratnost prostředků vynaložených obcí na vydržování školy a učitelského sboru, výstavbu či přestavby školní budovy. Gymnázia totiž poskytovala humanitně orientované vzdělání na středoškolské úrovni s možností pokračování ve studiu na univerzitě či technice. Po jejich dokončení se však mohli bývalí studenti uplatnit také přímo na regionálním trhu práce. Pokud se rozhodli po svých studiích trvale usadit v Hranicích nebo okolí, znamenali nepopíratelný přínos. Absolventi středních (popř. vysokých) škol byli jakožto představitelé sociální skupiny inteligence díky dosaženému vzdělání a aktivitám významným činitelem rozvoje hospodářského, kulturního a občanského života dané lokality. Rozhodovali v komunální politice o dalším vývoji města, poskytovali vzdělání v místním školství, zdravotnické a právnické služby nebo zastávali úřednická místa ve státní správě, komunální samosprávě, sekundárním a terciálním sektoru. Představitelé komunálních samospráv měli tedy celou řadu důvodů, aby usilovali o založení střední školy (gymnázia, reálky, případně jejich kombinace).¹⁰ To ostatně dokládají i příklady řady středních škol založených v českých zemích tohoto období na náklady obcí. Vydržování střední školy přitom bylo velmi nákladnou záležitostí a zejména v případě menších měst citelně zatěžovalo komunální rozpočet. Proto bylo obecnou snahou, aby školy přešly co nejdříve do správy země nebo státu. Než k tomu došlo, vyvíjeli zastupitelé měst značné úsilí k zisku státní nebo zemské podpory, často i za cenu více či méně zásadních ústupků (úhrada udržování, bezplatné opravy, nebo převod školních budov, přeměna v jiný typ střední školy, změna vyučovacího jazyka apod.).

Předmětem jednání obecních zastupitelů v Hranicích se stala snaha o zřízení reálného gymnázia od září 1870. Na zasedání obecního výboru ze dne 30. září 1870 se mezi projednávanými body objevil i návrh na konání příprav pro zřízení reálného gymnázia, který však byl přehlasován (poměr hlasů 14 : 11) a odložen.¹¹ Nového projednávání se tato otázka dočkala až 12. listopadu, kdy byla zároveň založena komise, jež měla vypracovat návrh na zřízení ústavu. Jejími členy byli vedle starosty F. Watzlawika také dr. F. Plachky, dr. W. Wolf, N. Stross, I. Šudlek, E. Lipenský, A. Bališ a J. Weipert. Uvnitř komise nepanovala již od počátku shoda ve volbě vyučovacího jazyka a vytvořily se dva názorové protipóly – většina prosazující český jazyk a menšina požadující výuku v němčině. Posun v jednáních nastal v únoru 1871. Poté, co se obecní výbor vyjádřil kladně k nutnosti založení reálného gymnázia, bylo komisi uloženo vypočítat náklad, který by vyžadovalo vydržování ústavu. Na zasedání komise 14. února byla vedle vypočítaného nákladu na roční provoz vyjádřena zástupci většiny vůle po zřízení českého ústavu i s příslušným odůvodněním potřebným k získání podpory od zemského výboru.¹² Tímto důvodem měla být výhodná polo-

ha města, převaha slovanských obyvatel v něm, absence českého gymnázia v okolních slovanských školních okresech, počet a poměr německých a slovanských žáků na hranické hlavní škole. Členové komise (s výjimkou dr. W. Wolfa a N. Strosse) se vyslovili pro český vyučovací jazyk s tím, že by se však na němčinu měl brát v jednotlivých předmětech zřetel, zejm. v oblasti terminologie. O návrhu na založení českého reálného gymnázia se hlasovalo na zasedání obecního výboru 23. února a souhlasilo s ním 20 z 25 zastupitelů.¹³ Představitelé názorové menšiny vydali ihned prohlášení, v němž se zavázali vypracovat do dvou týdnů vlastní zprávu. Do té doby pak mělo být podle nich odloženo vyřízení odsouhlaseného návrhu. Ve své zprávě z 8. března adresované městské radě vyjádřili požadavek na německý vyučovací jazyk (pokud ne výlučná, tak alespoň převažující výuka v němčině), což zdůvodňovali objektivně na základě výhod znalosti německého jazyka v soudobém obchodním životě apod. Vedle univerzální platnosti němčiny se jejich argumentem stal i fakt, že samotná znalost českého jazyka může dostát pouze lokálnímu a velmi omezenému styku.¹⁴ Až do srpna 1871 existuje pouze minimum zpráv o osudech snahy představitelů města. S velkou pravděpodobností byla v tomto období, alespoň na základě dobového tisku z června 1871, zaslána oficiální žádost na ministerstvo kultu a vyučování.¹⁵

- 9 Reálná gymnázia představovala progresivní typ gymnázií rozvíjející se v habsburské monarchii od počátku 60. let 19. století a jejich zřizovatelem byly často právě obce. Byla koncipována jako ústavy nižší (čtyřleté) a od tzv. klasických gymnázií se odlišovala zavedením kreslení jako povinného předmětu ve všech ročnících a výuky francouzského, popř. řeckého jazyka ve třetím a čtvrtém ročníku. Jednou z jejich výhod byla možnost pokračování ve studiu jak na vyšším gymnáziu, tak i vyšší reálce. Absolventi však mohli odcházet i přímo do praxe. Základní osnova pro reálná gymnázia byla pro Moravu vydána v roce 1871, další o tři roky později. Bez proměny pak zůstala až do vytvoření osmitřídních reálných gymnázií v roce 1908. Podrobněji např. VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*. Praha 1988, s. 40–47.
- 10 Stěží lze proto přijmout názor Emila Cigánka (viz pozn. č. 6). Vzhledem k okolnostem vzniku školy nepovažujeme nacionální citění za primární impuls k založení gymnázia. Myšlenku zřídit v Hranicích střední školu podnítil komplex různých faktorů, které byly více či méně spjaté s hranickým prostředím. Zmiňované nacionální citění se dostalo do popředí až v otázce o budoucím vyučovacím jazyce zamýšleného gymnázia.
- 11 Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOkA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143.
- 12 Zpráva „většiny“ ze dne 18. 2. 1871. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209. Roční náklad byl vypočítán na 7 200 zlatých r. č. a částka měla být kryta ze dvou hlavních zdrojů: a) vlastních (příjmací taxa, školné, 3 % přírážka z nájemného bytů, úspora v obecním hospodaření a příspěvek od místní Občanské záložny). Celkem byly vypočítány na 3 760 zl. r. č.; b) subvence od zemského výboru, popř. státu. Mělo se jednat o částku 4 000 zl. r. č., neboť vedle 3 460 zl. r. č. se počítalo i s předpokládanými výdaji na pětileté přídavky pro profesory.
- 13 Rozhodnutí zastupitelů bylo podpořeno i peticí doručenou na jednání. Petice obsahovala 400 podpisů a připojilo se k ní 62 venkovských obcí. Moravská orlice [ze dne 3. 3. 1871] 9, 1871, 51, s. 3.
- 14 SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.
- 15 Moravská orlice [ze dne 8. 6. 1871] 9, 1871, 130, s. 3. V tomto tisku byla otázka zřizování českých středoškolských ústavů v roce 1871 velmi často diskutovaným tématem. Vedle Hranic se na jeho stránkách objevovaly rovněž informace o situaci ve Valašském Meziříčí, Třebíči, Boskovicích, Kroměříži aj.

K významnému průlomou došlo až v srpnu 1871. Na zasedání obecního výboru 9. srpna došlo k jednomyslnému schválení rozhodnutí zřídit v Hranicích provizorně reálné gymnázium, k jehož otevření mělo dojít již 1. října toho roku.¹⁶ Rozhodnutí představitelů obce výslovně počítalo s tím, že se nebude žádat o státní podporu. Rovněž bylo odhlasováno, aby se starosta F. Watzlawik odebral s profesorem J. Mládkem na obecní náklady jako deputace na ministerstvo kultu a vyučování a žádali zde o povolení k provizornímu otevření českého reálného gymnázia. Jejich mise zřejmě dokonale splnila svůj účel, neboť o necelý týden později byla veřejnost informována o povolení ministerstva k otevření první třídy.¹⁷ Úřední souhlas aktivizoval dění v hranickém obecním výboru, na jehož dalším zasedání (23. srpna) byly řešeny nezbytné praktické záležitosti: vedení školy, personální složení učitelského sboru i otázka školní budovy. Zároveň bylo obecní radě uloženo, aby zaopatřila školní nábytek, učební prostředky a jiné potřebné pomůcky.¹⁸

Ještě před otevřením gymnázia nastaly významné změny v obsazení učitelských postů. Původně odsouhlasený ředitel Jan Mládek, jenž nakonec nastoupil na ředitelský post reálky v Telči, byl na zářijovém zasedání obecního výboru (18. září) nahrazen dr. Josefem Divišem, působícím doposud na gymnáziu ve Znojmě. Změny doznal i post katechety – Valentin Hošťálek byl vystřídán dr. Janem Schneiderem. Těsně před zahájením školního roku se sešli zastupitelé znovu, aby projednali možnost převzetí reálného gymnázia do zemské správy a zároveň aby byl zemskému výboru nabídnut minimální roční příspěvek na provoz ve výši 1 500 zl. r. č.¹⁹ Vedení města si tedy již před vlastním otevřením školy jasně uvědomovalo, že její financování není schopné dlouhodobě zvládat i přes očekávanou podporu státu či země.

České obecní reálné gymnázium v Hranicích bylo otevřeno 1. října 1871. S ohledem na neexistenci bližších informací o otevření ústavu se lze jen domnívat, jak tato akce probíhala.²⁰ Je pravděpodobné, že podobně jako v jiných městech (Holešov, Kroměříž, Opava aj.) bylo důvodem k slavnostním projevům, oslavám či jiným formám zdůraznění výjimečnosti této události.

Gymnázium v letech 1871–1882

Zápis do prvního ročníku českého reálného gymnázia předčil vzhledem k okolnostem vzniku zřejmě veškerá očekávání. Nastoupilo 89 studentů, kteří se většinou narodili, nebo trvale bydleli v Hranicích, popř. jejich blízkém okolí, což podrobně znázorňuje následující tabulka (Tab. č. 1).

Tab. č. 1. Rodiště a trvalé bydliště příchozích studentů ve školním roce 1871/1872 (v %)

	Hranice	Hranice a okolí do 15 km	SO Hranice	PO Hranice
Rodiště	43	88	82	85
Trvalé bydliště*	54	96	92	94

PO – politický okres, SO – soudní okres

* Trvalé bydliště studentů odpovídá bydlišti jejich rodičů uváděnému v třídních katalogích školního roku 1871/1872, jež byly výchozím pramenem při koncipování tabulky. Třídní katalogy šk. roku 1871/1872. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 1 a 2.

Počet příchozích studentů potvrdil oprávněnost existence podobného ústavu v Hranicích. Dokonce bylo nutné otevřít dvě paralelky a zároveň rozšířit učitelský sbor, což se oficiálně dořešilo na zasedání obecního výboru 11. října 1871, kdy bylo odsouhlaseno přijetí profesorů Jindřicha Petřiny a Tomáše Kindelmana.²¹ Do vyučování se aktivně zapojil rovněž ředitel Diviš, který vyučoval v jedné ze tříd latinu a český jazyk.

Po zahájení výuky pokračovala jednání o převzetí gymnázia do zemské správy. Na listopadovém zasedání obecního výboru (22. listopad) byl diskutován návrh smlouvy zasláný představitelům města v dopise zemského výboru ze dne 8. listopadu téhož roku. Příložený text však byl zastupiteli odmítnut, smlouva upravena a schváleno její odeslání k posouzení moravskému zemskému výboru (MZV). V jeho odpovědi z 25. listopadu byly provedené změny schváleny.²² Hranické reálné gymnázium mělo být převzato do zemské správy od 1. ledna 1872 s tím, že veškeré potřeby (místnosti, nábytek, učebnice, otop, světlo aj.) opatří obec, jež měla zároveň platit také školního sluhu a od 1. října 1874 přispívat zemi ve čtvrtletních splátkách na platy učitelů částkou 3 200 zlatých r. č. ročně. Vyučovacím jazykem měl zůstat i nadále český jazyk. S upravenou smlouvou vedení města v prosinci souhlasilo a vše směřovalo ke kýženému vyřešení celé záležitosti.²³ Na začátku roku 1872 však nastal závažný zvrat, neboť dopisem z 5. ledna odstoupil MZV od smlouvy uzavřené s hranickou obcí. Důvodem byla výše dotace na udržování zemských středních škol, kterou odsouhlasili poslanci moravského sněmu na příští rok.²⁴ Nutno dodat, že tyto prostředky byly určeny a priori pro reálky, o jejichž záležitostech podle platné legislativy rozhodovaly zemské sněmy a dozorcí úlohu plnily zemské školní rady. Naopak gymnázia podléhala přímo říšské radě. Jinou zmiňovanou přitěžující okolností pro Hranice znamenala existence reálného gymnázia v nedalekém Přerově. Takový postup vyvolal pochopitelně v hranickém prostředí nevoli, a to nejen mezi komunálními politiky, kteří opětov-

16 Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOkA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143. Pouze dva z přítomných (K. Kotouček a V. Šeidl) se hlasování nezúčastnili.

17 Moravská orlice [ze dne 15. 8. 1871] 9, 1871, 185, s. 2.

18 V otázce školní budovy bylo odsouhlaseno, aby obecní rada vyjednávala o zakoupení domu č. 293 v Hranicích s pány Zámorským a Herrmanem.

19 Zasedání obecního výboru ze dne 30. 9. 1871.

20 Během prvních let existence školy nevyšla žádná výroční zpráva, která by jistě podala detailnější informace. V první výroční zprávě gymnázia z roku 1875, která vyšla až po významných organizačních a personálních změnách, toto téma ve svém příspěvku k dějinám školy nový ředitel Josef Mikusch opomenul. Podobně je tomu i v citovaných článcích Emila Cigánka, zasedání obecního výboru, říjnových listech Moravské orlice a kronice gymnázia. Pamětní kniha ústavu 1871–1900. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.

21 Na stejném zasedání byla vyřešena i otázka obsazení místa školního sluhu, který měl být společný pro gymnázium a národní (obecní) školu.

22 Není dochován text smlouvy, jenž byl zaslán obcí Hranice 8. 11. 1871. V opisu však existuje upravená a konečně schválená varianta z 25. 11. 1871. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.

23 Zasedání obecního výboru ze dne 12. 12. 1871. Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOkA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143.

24 Sezení moravského zemského výboru ze dne 21. 12. 1871, usnesení č. 857.

ně písemně urgovali u zemského výboru. V Moravské orlici bylo 26. ledna 1872 otištěno obsáhlé vyjádření obecní rady, v němž bylo rozhodnutí MZV odmítnuto a důvody pro ně označeny za neopodstatněné. Zároveň byla na základě jednoho z bodů smlouvy z 25. listopadu 1871 rozhodně odmítnuta možnost od ní jednostranně odstoupit.

Během roku 1872 se však vedení města nepokoušelo jen o převzetí ústavu do zemské správy, ale prostředkem k zabezpečení školy se mělo stát také její postátnění. Požadavek na podání žádosti ve věci převzetí gymnázia do státní správy se objevil jako součást návrhů schválených na zasedání obecního výboru 21. února 1871. Zřejmě nejdůležitější rozhodnutí hranických zastupitelů, jež znamenalo významné změny v budoucí organizaci gymnázia, bylo schváleno na jejich schůzi 6. července 1872.²⁵ Došlo zde k jednomyslnému přijetí návrhu, který zásadně měnil uspořádání školy již v následujícím školním roce. Především bylo rozhodnuto o podání žádosti státní správě, aby bylo zdejší reálné gymnázium udržováno státem. V prvních dvou ročních měly být otevřeny české a německé paralelky (bez ohledu na počet žáků), v každé z nich se plánovalo vyučovat druhému zemskému jazyku jako povinnému předmětu. Ve třetím a čtvrtém ročníku měla být vyučovacím jazykem jen němčina, přičemž čeština by zůstala povinným předmětem. Zároveň se zastupitelé zavázali obstarat potřebnou budovu, učební pomůcky, otop a osvětlení s tím, že na tato vydání bude požádáno o státní podporu. Na přijetí požadavku u ministerstva kultu a vyučování měla neprodleně pracovat nově ustavená čtyřčlenná komise (F. Watzlawik, N. Stross, dr. V. Sokol a dr. F. Plachky). Výuka na postátněném gymnáziu pak měla podle plánů zastupitelů začít již od školního roku 1872/1873. Po skončení debaty se ještě přihlásil o slovo Noe Stross – jeden ze členů obecního výboru a bývalý odpůrce zřízení českého ústavu. Ve svém projevu vyjádřil ochotu věnovat na zřízení a údržbu gymnázia částku 2 000 zlatých. Vedle toho nabídl pro urychlení celé záležitosti na šedesát dní dovoz stavebních hmot svým povozem. Vyslaná deputace do Vídně byla úspěšná a na srpnovém zasedání obecního výboru (8. srpen) byli jeho členové informováni o souhlasu ministerstva s postátněním, které se však stalo realitou fakticky až 1. října 1873. Do té doby muselo být gymnázium nadále financováno při zachování podmínek z 6. července 1872 z obecního rozpočtu. Dohoda hranické obce se státem, resp. na jejím základě uskutečněné zavedení německého jazyka jako vyučovacího, se pochopitelně setkalo s kritikou v Moravské orlici. V tomto pročesky orientovaném moravském listu byla nesmírně zjednodušena a zaměněna praktická snaha o zachování gymnázia v Hranicích s politickým bojem a nedostatečným vlastenectvím hranických zastupitelů.²⁶ Opomenuta přitom zůstala nesnadná pozice při jejich rozhodování o osudu školy, způsobená stavem obecní pokladny a z něj vyplývající neschopností gymnázium v budoucnu udržovat. V kontextu situace a potřeby existence podobného ústavu v Hranicích se ale jejich rozhodnutí jeví jako jediné správné, pochopitelné a důležité, i když by většina z nich jistě preferovala český vyučovacím jazyk. Nacionálně německé prostředí vnímalo postup zastupitelů jako logický a pozitivní, naopak mezi českými nacionalisty bez řádné znalosti souvislostí se zejména později mluvilo o násilném poněmčení, přestože tomu tak v žádném případě nebylo.²⁷

Školní rok 1872/1873 začal tedy po výrazných organizačních změnách a s nadějí na brzké postátnění. Avizované rozšíření počtu tříd se promítlo

také do složení profesorského sboru, jenž byl na zasedání obecního výboru 16. září 1872 doplněn o Rudolfa Rubého, Engelberta Ulricha a Františka Jelínka.²⁵ V průběhu podzimu 1872 se mezi vyučujícími objevila další dvě jména: Jan Pinkava a Vincenc Spiruta. Gymnázium naopak opustil Jindřich Petřina a ředitel Diviš. Zajištěním náhrady za něj byl pověřen dr. Plachky, který byl vyslán do Brna, aby našel jeho nástupce mezi profesory tamních středních škol. Po několika neúspěšných pokusech byl ředitelem ustanoven Josef Mikusch, působící doposud jako c. k. okresní školní inspektor a profesor státního vyššího gymnázia v Brně.²⁶ Počet nově přichozích studentů činil ve všech čtyřech třídách (po dvou v každém ročníku) padesát tři, což znamenalo výrazný úbytek oproti loňskému roku. Do české třídy prvního ročníku nastoupilo nově jen 16 studentů, větší zájem naopak panoval o studium v německé třídě, do níž bylo zapsáno 37 nových studentů.²⁷ Příčiny výrazného poklesu počtu nově nastupujících studentů na gymnázium lze spatřovat především v dosud ne zcela jistě vyřešené budoucnosti ústavu a organizačních změnách. Určitou roli mohla sehrát rovněž česká negativní kampaň proti gymnázium.²⁸ Vysvětlení tak značného úbytku zájmu však mohlo být mnohem prostší: Hranice a okolní obce, z nichž se v prvním roce rekrutovala většina přichozích studentů, nebyly schopné „produkovat“ pravidelně tak vysoký počet zájemců o středoškolské studium, jaký byl v prvním roce po otevření školy.

Obecní gymnázium zůstávalo i nadále častým předmětem jednání obecního výboru. Na jeho zasedání z počátku listopadu 1872 (7. listopad) se zastupitelé rozhodli k podání petice k moravskému zemskému sněmu o subvenci 1 500 zl. r. č. za školní rok 1871/1872 a 2 000 zl. r. č. (1872/1873).²⁹ Zároveň zde byla projednávána problematika umístění gymnázia, jež byla

25 Zasedání obecního výboru ze dne 6. 7. 1872. Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOKA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143. Přepis zasedání též v pamětní knize ústavu. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium Hranice, inv. č. 209; Srov. MIKUSCH, J.: Chronik der Anstalt..., s. 26–27. Poměrně podrobný český překlad výsledku jednání CIGÁNEK, E.: České obecní..., s. 80–81.

26 Dokladem je kupříkladu článek otištěný v Moravské orlici [ze dne 16. 7. 1872] 10, 1872, 1 (123), s. 2.

27 Názor o násilném poněmčení gymnázia se však v samotných Hranicích uplatnil až v době národnostních rozepří na přelomu 19. a 20. století. Nezměnil se pochopitelně ani v prvorepublikovém období a vzhledem k nezpracovanosti hranických dějin 19. a 20. století přetrvál dodnes. Srov. CIGÁNEK, E.: České obecní..., s. 80–81; HOLEŠOVSKÝ, K.: Dějiny gymnasia... s. 13. Autor druhého citovaného díla okolnosti, které doprovázely provedení organizačních změn na gymnázium, nejen dezinterpretoval, ale ovidivně je ani rádně neznal.

28 Paradoxně právě Rudolf Rubý, který byl jako jediný přijat zastupiteli jednomyslně, na gymnázium nenastoupil.

29 SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium Hranice, kart. 1, inv. č. 217.

30 Mezi nově přichozí pochopitelně nepočítáme studenty opakující, jichž bylo devět v české a tři v německé třídě prvního ročníku. Do obou tříd druhého ročníku nenastoupil žádný nový student.

31 Typickým příkladem je článek *Od Hranic* otištěný v Moravské orlici. In: Moravská orlice [ze dne 24. 8. 1872] 1 (10), 1872, 34 (154), s. 3.

32 Obnos 1 500 zl. r. č. představoval nezaplacenou smlouvu druhou polovinu subvence na školní rok 1871/1872. Obě částky byly určeny k pokrytí potřeb gymnázia. Petice měla být doručena prostřednictvím poslance zemského sněmu JUDr. Augusta Webera.

jednou z podmínek státu při vyjednávání o postátnění. Bylo usneseno, aby se pro ně vládě nabídl dům pronajímaný dosud od záložny (dům č. 293).³³ Upřednostňovaný objekt měl být podle potřeby přestavěn. Pokud by státu nevyhovoval, jednalo by město o koupi jiného domu, případně byli zastupitelé připraveni i k vystavění úplně nové školní budovy. Pro řešení otázky zakoupení nemovitosti byla ustavena tříčlenná komise ve složení F. Watzlawik (starosta), J. Wečeřa a K. Frantlich. Ke konečnému schválení nákupu domu č. 293 však došlo až na konci příštího roku, neboť se objevily nové návrhy týkající se dalších budov, rozšířila se stávající komise a během roku 1873 se neustále protahovala jednání v nerozhodném obecním výboru.³⁴

Převzetí gymnázia státem se uskutečnilo 1. října 1873, neboť město splnilo všechny dříve sjednané podmínky pro postátnění.³⁵ Do státní služby měl být současně převeden také profesorský sbor (s platností vždy od 1. října 1873). Vedle změn ve vyučovacím jazyku a vyřešení otázky umístění gymnázia se obec při vyjednávání se státem zavázala také k úhradě údržby, vytápění a osvětlení budovy, jež měla být navíc adekvátně stavebně upravena. Do provedení přístavby (příp. novostavby) byla obec povinna zaopatřit ubytování pro ředitele školy. Z ostatních přijatých závazků byl zřejmě nejpodstatnější finanční příspěvek na udržování gymnázia po dobu příštích pěti let ve výši 100 zlatých.³⁶ Převod školy do státní správy byl pro zachování existence gymnázia nezbytný. Hranice by si totiž nemohly dovolit financovat dlouhodobě provoz tak nákladné instituce, jakým gymnázium bylo. Brzy se navíc ukázalo, že ve městě existovala snaha rozšířit školu na tzv. vyšší gymnázium. Tím by se zdvojnásobil počet ročníků (ze čtyř na osm), což by obnášelo navýšení kapacity školy, výdajů na materiální zabezpečí a zajištění adekvátního personálního obsazení učitelského sboru.

Pro školní rok 1873/1874 doplnili učitelský sbor Jan Pochop, František Pekař, Rudolf Kadeřávek a pro druhé pololetí i učitel náboženství Cassius Malý. Poslední dva jmenovaní patřili společně s Janem Pinkavou, jenž zde působil již od předchozího školního roku, k nejdéle sloužícím pedagogům na gymnáziu. Pinkava zde vyučoval v letech 1872–1900, Kadeřávek a Malý během let 1873–1907, resp. 1874–1907. Na základě císařského rozhodnutí z 24. července 1873 byl dosavadní ředitel Josef Mikusch jmenován ředitelem postátněného gymnázia (s platností od 1. října 1873). Celkem bylo otevřeno pět tříd ve třech ročnících. Organizace výuky respektovala dohodu se státem. V prvních dvou ročnících existovaly české i německé třídy. Ve třetím ročníku již byli studenti sjednoceni do jedné třídy a výuka zde probíhala v německém jazyce, přičemž čeština zůstala povinným předmětem.

Ve školním roce 1874/1875 mělo gymnázium již všechny čtyři ročníky. Novinkou pro studenty bylo zavedení povinné výuky francouzského a řeckého jazyka ve třetím a čtvrtém ročníku.³⁷ Nepovinným, ale velmi oblíbeným předmětem se stal zpěv, jehož hodiny vedl František Jelínek. Reakcí na příchod řady studentů židovského vyznání bylo zřízení povinně volitelných hodin židovského náboženství.³⁸ Šestadvacet židů, tj. studentů uvádějících v příslušné rubrice školních katalogů židovské náboženství, tvořilo v tomto školním roce téměř 17 % z celkového počtu 154 studentů. V prvních dvou ročnících navštěvovali židé výhradně německé třídy.³⁹ Počet židovských studentů tak splňoval předepsanou podmínku pro realizaci výuky judaismu – dosažení minimálního počtu dvaceti židů na škole. Vyučo-

vání židovského náboženství se ujal hranický rabín dr. Moritz Deutsch, který působil na gymnáziu až do roku 1887. Nutno dodat, že židé přicházeli na hranické gymnázium ve větším počtu teprve po zřízení německých paralelek. Byla to právě výuka v německém jazyce, která židům tuto střední školu více zpřístupnila. Postupně jejich podíl na celkové skladbě studentů narůstal a až do konce existence školy tvořili důležitou část studentstva gymnázia. Vývoj židovského zastoupení mezi studenty v prvních letech dokumentuje následující tabulka (Tabulka č. 2).

Tabulka č. 2: Židé mezi nastupujícími studenty ve školních letech 1871/1872–1874/1875⁴⁰

Školní rok	nastupující studentí		
	– celkem	z toho židé	
		počet	v %
1871/1872	89	2	2,2
1872/1873	53	12	22,6
1873/1874	59	7	11,9
1874/1875	65	14	21,5
CELKEM	266	35	13,2

Pramen: Třídní katalogy školních let 1871/1872–1874/1875. SOKa Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, i. č. 1–17.

- 33 Zasedání obecního výboru ze dne 7. 11. 1872. Zápis průběhu jednání představuje zřejmě jediný (a přitom pouze nepřímý) doklad o dosavadní poloze a způsobu umístění ústavu. Přitom nebyla zveřejněna výše nájmu. Z důvodu závažnosti uvedeného sdělení uvádíme doslovné znění této části textu: „...*wurde einstimmig beschlossen...und das gegenwärtig von der Založna gemiethete Gebäude zum Zwecke der Schule und der Schuldienerswohnung der hohen Regierung anzubethen...*“.
- 34 Komise byla rozšířena na zasedání obecního výboru 15. 7. 1873. Vedle domu č. 293 se diskutovalo rovněž o domech č. 76, 77 a 286. Dům č. 293 byl s konečným rozhodnutím vybrán na schůzi dne 9. 12. 1873. Jednalo se o přízemní budovu, která díky své poloze (při císařské cestě) sloužila v minulosti jako zájezdní hostinec.
- 35 Předcházel mu zásadní císařské rozhodnutí z 12. 5. 1873, na které navázal ministerský výnos z 23. května. Zemská školní rada pak pouze potvrdila celou záležitost 3. 6. 1873 a oznámení záměru obsahoval přípis okresního hejtmanství z 10. 6. téhož roku. Projednání vytoužené informace členy hranického obecního výboru se konalo 16. 6. 1873.
- 36 MIKUSCH, J.: *Chronik der Anstalt...*, s. 28. Z dalších závazků se jednalo o placeání školníka (školního sluhy) a věnování dosavadních učebních prostředků a městského muzea potřebám ústavu.
- 37 Francouzštinu vyučoval jako výpomocný učitel c. k. poručík Hermann Siegl, jenž zároveň působil i na hranických vojenských ústavech jako učitel francouzského a německého jazyka. Řečtinu vyučoval Jan Pochop. Oba jazyky byly vyučovány čtyři hodiny týdně. Rodiče dětí, které nastupovaly do třetího ročníku, se mohli při zápisu rozhodnout, zda chtějí, aby jejich děti absolvovaly hodiny francouzského, nebo řeckého jazyka. *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr. -Weisskirchen 1875*, s. 33–34.
- 38 V následujícím textu bude používán termín „židé“. Zástupci této menšiny totiž začali usilovat o rozpracování své národní ideje teprve v období přesahující časový rámec tohoto příspěvku. Navíc byli také ze strany státu identifikováni jako příslušníci náboženského vyznání. Rovněž rakouská stredoškolská statistika identifikovala židy na základě zastávaného náboženského vyznání (judaismu).
- 39 *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr. -Weisskirchen 1875*, s. 17.

Výše bylo naznačeno, že v Hranicích existovala iniciativa, aby gymnázium nezůstalo pouze nižším (čtyřletým) ústavem. Absolventi reálného gymnázia sice mohli odejít přímo do zaměstnání (především na úřednická místa), pokud ale chtěli dosáhnout na lukrativnější posty, posílit svůj sociální status, nebo pokračovat na studiích na vysoké škole, potřebovali nutně vykonat maturitní zkoušku. Tou však bylo zakončeno až studium na vyšších gymnáziích nebo reálkách.⁴¹ Protože se hranická škola ve školním roce 1874/1875 zařadila mezi úplná nižší reálná gymnázia, stala se otázka jejího rozšíření velmi aktuální. Iniciativu přitom vyvíjeli jak představitelé obce, tak i členové učitelského sboru. Podpořit volání po vyšším ústavu mělo také dokončení pracovních úprav na školní budově. Škola jimi byla rozšířena o jedno poschodí, prostory potřebné pro výuku byly od počátku školního roku 1875/1876 dostatečné pro předpokládaný nárůst počtu studentů.⁴² Úsilí po rozšíření gymnázia o vyšší gymnaziální třídy (tzn. pátý až osmý ročník) dokládají mj. rozsáhlá *Promemoria*, jež byla adresována ministerstvu kultu a vyučování. V plném znění byla otištěna v první výroční zprávě školy.⁴³ Obsahovala zdůvodnění potřeby transformace školy na vyšší gymnázium. Hlavním argumentem byla neexistence vyššího gymnázia v regionu. Přerovské reálné gymnázium sice bylo doplňováno na vyšším stupni postupně od školního roku 1874/1875 třídami vyšší reálky, ale gymnaziálními třídami teprve o dva roky později. Jiná škola v relativně blízké vzdálenosti od Hranic, valašskomeziříčské gymnázium, získala povolení na rozšíření až v roce 1880. Prakticky jedinou alternativou pro hranické mladíky, kteří chtěli po absolvování čtyř let na reálném gymnáziu pokračovat ve studiích a absolvovat prestižní maturitní zkoušku na gymnáziu, zůstával v polovině 70. let 19. století odchod do Olomouce nebo Kroměříže.⁴⁴ Stejně jako při lobování o zemskou podporu na provoz gymnázia v roce 1871 byla i nyní vyzdvihována výhodná poloha města (železniční a silniční spojnice). Pomoci v prosazení požadavku měl také neustále se zvyšující počet studentů.

Snaha o rozšíření hranického gymnázia nalezla své praktické uplatnění až v roce 1880. Po neúspěšném vyjednávání a při neustálé neochotě státu se rozhodl výrazně zasáhnout v prospěch této věci hranický obecní výbor. Na jeho zasedání z 2. září 1880 byl přijat návrh, jenž podal dr. Friedrich Plachky. Jeho podstatou bylo otevřít v následujícím školním roce (1880/1881) na náklad obce pátý ročník. Prosadit usnesení zcela jistě pomohl i fakt, že se profesori gymnázia obětavě zavázali k bezplatnému vyučování v této třídě.⁴⁵ Pátý ročník navštěvovalo během školního roku 1880/1881 celkem 21 studentů, z nichž osm přišlo z jiných středních škol.⁴⁶ V následujících dvou letech byl za stejných podmínek otevřen šestý a sedmý ročník (vždy po jedné třídě).⁴⁷ Členové hranického obecního výboru si velmi dobře uvědomovali přínos existence podobné instituce pro město i jeho region a byli ochotni podporovat další rozvoj této střední školy. Pouze jejich finanční podpora umožnila rozšiřování školy, což ve svém důsledku zvýšilo prestiž města a přineslo jeho zviditelnění na dobové mapě Moravy. Hranice se tím v první polovině 80. let zařadily mezi nepočetná města severomoravského regionu, která disponovala vyšším gymnáziem. Jen pro názornost: v intenzivně se rozvíjejícím centru ostravsko-karvinské průmyslové oblasti Moravské Ostravě fungovala až do roku 1896 pouze jediná střední

škola (reálka založená v roce 1877). Pro hranickou obec finančně náročné dotování vyšších ročníků gymnázia a nesmírná ochota vyučujících skončilo až na podzim 1882. Na základě rozhodnutí ministerstva kultu a vyučování z 9. listopadu 1882 bylo také vyšší gymnázium zpětně od počátku téhož školního roku převedeno do správy státu.⁴⁸ Podobně jako při postátnění nižšího gymnázia to mělo zásadní význam. Položilo pevné základy pro další fungování a rozvoj školy. Kromě otevření třídy pátého ročníku ve školním roce 1880/1881 došlo ještě k jiné důležité změně v organizaci gymnázia. Ministerským výnosem ze 4. září 1880 bylo doposud fungující nižší reálné gymnázium přeměněno na „*reines Unter – Gymnasium*“ (čisté nižší gymnázium) s povinným vyučováním kreslení.

Od poloviny 70. let fungovaly při gymnáziu přípravné třídy. Byly organickou součástí školy, vyučovali na nich zdejší učitelé a jejich úkolem bylo

- 40 Všech 35 židů, kteří přišli studovat na školu v tomto období, uvedlo jako svůj mateřský jazyk němčinu. Gymnázium sloužilo především místním židům. Patnáct z přichozích židovských studentů bylo hranickými rodáky, osmnáct mělo své trvalé bydliště (bydliště rodičů) v Hranicích a dalších osm ve vzdálenosti nepřesahující deset kilometrů. Necelou polovinu (17 osob) tvořily děti z rodin židovských obchodníků, doplněné zejména o zástupce z řad inteligence, zaměstnaneckých kategorií nebo podnikatelských vrstev. Na gymnázium nastoupili i synové z místních předních židovských rodin: Richard Heller (otcem továrník Richard Heller) a Gustav Stross, jehož otec Noe sehrál důležitou úlohu při vzniku školy.
- 41 Vyššími gymnázii byly školy, jejich nižší stupeň (1. – 4. ročník) byl doplněn o vyšší stupeň (5. – 8. ročník). Vyšší reálky měly pouze sedm ročníků. Systém rakouského středního školství dovozoval, aby nižší stupeň středních škol (gymnází i reálky) vytvářel uzavřenou vzdělávací jednotku, která mohla, ale nemusela být doplněna o vyšší třídy. Reálná gymnázia se mohla teoreticky rozšířit jak o třídy vyššího gymnázia, tak vyšší reálky. V praxi se však až na výjimky (např. Liberec) uplatňovala především první varianta.
- 42 Přípravenost gymnázia na jeho rozšíření potvrzoval i dobový regionální tisk Weisskirchner Wochenblatt: „*Die Räumlichkeiten sind mit Inbegriff der für ein Oberrealgymnasium bestimmten Säle jeder Zweckmässigkeitsforderung entsprechend ausgeführt.*“ In: Weißkirchner Wochenblatt [ze dne 1. 11. 1875] 1, 1875, 1, s. 4.
- 43 *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5.* Mähr.-Weisskirchen 1875, s. 30–32.
- 44 Zřejmě pouze jednotlivci směřovali na gymnázia do Opavy nebo Těšína.
- 45 Zasedání obecního výboru ze dne 2. 9. 1880. Uvedení závazek vyžadovalo od obou zúčastněných stran místodržitelství. O ministerském povolení rozšířit gymnázium téměř okamžitě informoval hranický tisk. Článek o přeměně stávajícího nižšího reálného gymnázia o vyšší gymnaziální třídy byl otištěn 12. 9. 1880. *Unser Oberrealgymnasium*. In: Weißkirchner Wochenblatt 6, 1880, 37, s. 1.
- 46 Třídni katalog 5. třídy šk. roku 1880/1881. SOkA Prerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 45. Také v dalších školních letech se studenti přicházející na hranické gymnázium výrazně podíleli na skladbě postupně se otevírajících vyšších ročníků. Přicházeli buď opakovat některý ročník, popř. postupovali ze čtvrtého ročníku některého z nižších gymnází. Napomáhali tak vyrovnávat ztrátu způsobenou odchodem části absolventů čtvrtého ročníku hranického gymnázia do zaměstnání.
- 47 Podobný mechanismus při rozšiřování školy (počáteční iniciativa a kratší či delší dobu trvající financování místní komunální samosprávou, následně převedení do zemské nebo státní správy) se uplatňoval u moravských středních škol ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století poměrně často.
- 48 *Programm des k. k. Gymnasiums in Mähr. Weißkirchen.* Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1883–1884. M. Weißkirchen 1884, s. 33.

maximálně připravit studenty pro náročné gymnaziální studium. V prvním školním roce, kdy byla „přípravka“ otevřena (1875/1876), do ní nastoupilo osmnáct studentů.⁴⁹ V následujících letech existence těchto tříd (1876/1877 až 1880/1881), je navštěvovalo v průměru 21 žáků.⁵⁰ Základ výuky přípravných tříd tvořilo šest předmětů: německý jazyk, náboženství, matematika, krasopis, tělesná a hudební výchova.⁵¹ Výroční zpráva z roku 1881 ukazuje kromě přesného týdenního počtu hodin jednotlivých předmětů i na jejich obsahovou náplň. Z celkových 24 hodin týdně náležel největší podíl německému jazyku (12 hodin) a matematice (4). Zbývající část byla rovnoměrně rozložena mezi krasopis, hudební a tělesnou výchovu (2). Studium v přípravných třídách neznamenal automatické přijetí do prvního ročníku gymnázia. Podle analýzy nově příchozích studentů do prvního ročníku gymnázia, absolvovalo „přípravky“ v průměru jen 27,4 %.⁵² Většímu zastoupení zřejmě nebránila případná nedostatečná připravenost studentů těchto tříd. Rozhodující byly pravděpodobně socioekonomické důvody. Pro rodiny, v nichž se plánovalo středoškolské studium dítěte, mohlo být osvobození od jednoho roku placení školného důležitým argumentem. Proto upřednostňovali rodiče vstup dítěte na gymnázium spíše ze sféry nižšího školství.⁵³

Krátké trvání ve sledovaném období měly na gymnáziu třídy s českým vyučovacím jazykem v prvním a druhém ročníku, které zůstaly zachovány i po zestátnění ústavu na základě podmínek schválených obecním výborem na zasedání 6. července 1872. České třídy v prvním ročníku byly otevřeny ve školních letech 1872/1873 – 1874/1875. V druhém ročníku existovala česká pobočka ještě v následujícím školním roce. Jejich studenti představovali z hlediska kritéria mateřské řeči homogenní celek. Na rozdíl od německých paralelních tříd se v nich nevyskytoval žádný zástupce, jenž by uvedl jinou než českou mateřskou řeč. V německých třídách prvního ročníku v tomto období naopak studovalo hned 42 % osob s českým mateřským jazykem (*böhmische Sprache*). Ještě více vypovídající je podíl osob s českým mateřským jazykem mezi nově příchozími českými studenty prvního ročníku ve školních letech 1872/1873 – 1874/1875, jenž upřednostnil při svém nástupu na gymnázium studium v německé třídě (Tab. č. 3).

Tab. č. 3: Volba tříd nově příchozích českých studentů do 1. ročníku v letech 1872–1875

Školní rok	počet nově příchozích českých studentů do prvního ročníku		do českých tříd		do německých tříd	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %
1872/1873	27*		16	59,3*	11	40,7 *
1873/1874	36		13	36,1	23	63,9
1874/1875	36		18	50,0	18	50,0
CELKEM	99*		47	47,5*	52	52,5 *

* Tabulka pracuje pouze se studenty, kteří uvedli jako svůj mateřský jazyk češtinu. Ve školním roce 1872/1873 však nastoupili do prvního ročníku ještě další dva studenti, u nichž nebyl zapsán mateřský jazyk. Tito byli vynecháni, což připouští určitou korekci uvedených hodnot. Jejich rozsah ale není vzhledem k celkovému množství studentů závažný.

Pramen: Třídní katalogy prvních ročníků školních let 1872/1873 – 1874/1875. SOKa Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 3, 4, 7, 8, 12 a 13.

Určitým zdůvodněním vysokého podílu českých studentů nastupujících v prvním roce do německých tříd (při reálné možnosti studia v paralelních českých třídách) mohlo být vědomí rodičů o praktických výhodách dokonalého zvládnutí německého jazyka v budoucím studiu nebo profesním uplatnění jejich dětí.

Příznačný pro české třídy byl nízký počet studentů v porovnání s německými pobočkami. Jestliže např. ve školním roce 1872/1873 navštěvovalo českou první třídu 25 studentů (včetně devíti repetentů), v učebně pro německou třídu se tísnilo 40 studentů (tři repetenti). A podobně tomu bylo i v následujících školních letech.⁵⁴ Při vyučování platilo, že českému jazyku byla vyměřena v německých třídách prvního a druhého ročníku stejná hodinová dotace jako německému v českých pobočkách – tři hodiny týdně. V posledních dvou ročnících zůstala zachována tříhodinová výuka češtiny povinná pro všechny studenty.⁵⁵ Přestože v oznámení o přihlašování ke studiu na gymnázium pro školní rok 1875/1876 bylo deklarováno zachování stávajícího modelu, nedošlo již k opětovnému otevření české první třídy.⁵⁶ Přitom do prvního ročníku se přihlásilo třináct nových studentů, kteří uváděli jako mateřský jazyk češtinu. Důvodem byl pravděpodobně malý zájem studentů (jejich rodičů) o studium v české třídě. Zajímavě vysvětlil příčiny tohoto stavu Emil Cigánek: „...do I. české pobočky třídy (české třídy prvního ročníku) se nepřihlásil žádný žák, neboť každému otci, který s tím úmyslem přicházel, ředitel prohlásil, že je první, který zapisuje syna do české pobočky, a tak každý dal zapsati hocha do německého oddělení. Zdánlivě bez nátlaku neměla třída žáků a nemohla být otevřena.“⁵⁷ Pro úplnost je

49 Katalog třídy přípravné pro šk. rok 1875/1876. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 18.

50 V následujících letech nastoupilo do přípravných tříd 18 (1876/1877), 17 (1877/1878), 21 (1878/1879), 28 (1879/1880) a 23 (1880/1881) studentů. Katalogy přípravných tříd pro školní léta 1876/1877 – 1880/1881. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 25, 31, 39 a 40. Katalog přípravné třídy pro školní rok 1877/1878 není dochován.

51 Židovští studenti přípravek navštěvovali hodiny židovského náboženství u dr. Moritze Deutsche.

52 Východiskem analýzy byly třídní katalogy prvních ročníků školních let 1876/1877, 1878/1879–1881/1882. Třídní katalogy prvních tříd školních let 1876/1877–1881/1882. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 26, 32, 35, 41 a 46. Procentuální podíl se pohyboval mezi 20,0 a 37,4 %. Nebyla zde započítána skupina postupujících studentů ve školním roce 1877/1878, pro který se nedochovaly třídní katalogy.

53 Školné v přípravné třídě obnášelo v roce 1881 měsíčně 50 krejcarů (u ostatních ročníků 8 zl. r. č.). Vedle toho museli nově příchozí studenti zaplatit přijímací poplatky ve výši 2 zl. 10 kr. r. č. a všichni studenti platili každoroční příspěvek na učební pomůcky ve výši 1 zl. r. č.

54 Ve školním roce 1873/1874 navštěvovalo českou první třídu 14 studentů (z toho jeden opakující), německou 48 (5 opakujících). O rok později studovalo v české třídě 21 (3), v německé naopak 48 studentů (9).

55 Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr. – Weisskirchen 1875, s. 18–23. Výjimku tvořili tři studenti třetího ročníku školního roku 1874/1875, kteří byli od výuky českého jazyka osvobozeni.

56 Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr.-Weisskirchen 1875, s. 33.

třeba uvést, že v tomto školním roce nastoupilo do prvního ročníku celkem 65 studentů. Protože se tím překročila předepsaná maximální hranice 50 studentů pro jednu třídu, musely být otevřeny dvě třídy.⁵⁸ Obě ale z výše uvedeného důvodu s německým vyučovacím jazykem. Ve zmiňovaném školním roce 1875/1876 byla ještě otevřena česká třída ve druhém ročníku. V následujících letech se tak na hranickém gymnáziu vyučovalo již pouze v německém jazyce.

Obtížné je ve sledovaném období rekonstruovat rytmus života na gymnáziu, kulturní a tělovýchovnou činnost, materiální zabezpečení školy (sbírky učebních pomůcek, žákovská a učitelská knihovna), způsob a míru podpory studentů apod. Způsobuje to nedostatečná pramenná základna, na niž jsme až do poloviny 80. let 19. století odkázáni. Výroční zprávy gymnázia, zásadní pramen pro studium výše uvedených jevů, byly každoročně vydávány teprve od roku 1884. Do té doby vyšly tiskem pouze dvě zprávy, pro školní léta 1874/1875 a 1880/1881. Požadované informace nelze dohledat ani v kronice školy.⁵⁹ Tato sice zachycuje období let 1871–1900, ale její využití se pro nekvalitní způsob zpracování omezuje prakticky jen na studium problematiky vzniku školy. Příliš nám nepomohou ani almanachy, v nichž byly otiskovány vzpomínky bývalých studentů a pedagogů. Nejinak je tomu v publikovaných statích k dějinám gymnázia. Přesto je možné se k výše uvedeným tématům alespoň stručně vyjádřit.

Vydané výroční zprávy podávají základní informace o průběhu jednotlivých školních let a není důvod myslet si, že by se zásadněji odlišovaly ve sledovaném období v porovnání s pozdějšími léty. Školní rok býval slavnostně zahajován i zakončován slavnostně – velkou bohoslužbou, povinnou pro všechny studenty katolického vyznání.⁶⁰ Druhý den potom začínala pravidelná výuka. Také během školního roku měli studenti a jejich učitelé důvod k návštěvě farního kostela, např. narozeniny nebo jmeniny císaře, případně zádušní mše k uctění památky některého z členů císařské rodiny. Kvalita výuky ve škole byla ověřována pravidelnými návštěvami zemského školního inspektora. Ve druhé polovině školního roku se pořádaly také celoškolské výlety, až do 90. let nejčastěji ve formě pochodů do blízkého okolí města, které byly doprovázeny zpěvem a hudbou. Vedle pedagogů gymnázia se jich zúčastnili také čelní komunální politici, popř. zástupci politické správy. V roce 1879 se hranické gymnázium dočkalo pocty ze všech nejvyšší. Během své návštěvy Hranic je 10. června navštívil císař František Josef I, jenž se účastnil i výuky několika předmětů.

Mezi kulturní aktivity lze zařadit pořádání školních slavností, které byly na rozdíl od později organizovaných akademií interní záležitostí školy. Konaly se v den narozenin nebo jmenin panovníka, popř. ve výročí jeho nástupu na trůn. Byly spojeny se slavnostním proslavem ředitele, zpěvem hymny a doložená jsou i studentská hudební vystoupení. Školou organizované sportovní aktivity studentů byly dlouho opomíjeny. Tělesná výchova patřila mezi nepovinné předměty a teprve těsně před první světovou válkou byl na gymnáziích postupně zaváděn povinný tělocvik.⁶¹ Na hranickém gymnáziu byla povinná tělesná výchova pouze v přípravných třídách. Jinak se jí účastnila proměnlivá část studentů. Realizace výuky tohoto předmětu však závisela na tom, jestli gymnázium zrovna disponovalo vyučujícím s příslušnou aprobací. Proto se nekonala kupříkladu ve školních letech

1871/1872 a 1873/1874.⁶² Náplň tělesné výchovy závisela na ročním období a počasí. V zimě a při špatném počasí se uskutečňovala v prostorách malé tělocvičny ve školní budově, kde se zaměřovala především na gymnastická cvičení (na krucích, bradlech aj.). Při teplejším podnebí, zejména na počátku školního roku, v jarních měsících a v předprázdninovém období, probíhaly hodiny tělocviku na přilehlém hřišti nebo na sousední travnaté ploše u školní budovy. Zde se provozovaly atletické disciplíny (běh, skok) a různé druhy her (hlavně míčové). Až od roku 1891 organizovalo každoročně gymnázium speciální sportovní akce (studentské hry, *Jugendspiele*), na jejichž průběh dohlížel většinou vyučující tělocviku. Vedení školy se zajímalo také o mimoškolní sportovní aktivity studentů. Jak ukazují výroční zprávy, tyto aktivity byly nejen pečlivě sledovány, ale také statisticky analyzovány a vyhodnocovány.

Kvalitu gymnázií určoval, vedle učitelského sboru a potřebného zázemí, také stav a rozšiřování učebních pomůcek, resp. školní knihovny. Učební pomůcky byly podobně jako knihovna nezbytné pro výuku a další studium pedagogů. Proto lze jejich existenci oprávněně předpokládat již od vzniku gymnázia, i když je doložena až pro školní rok 1873/1874.⁶³ Víme například, že knihovna gymnázia byla rozdělena na učitelskou a žákovskou. Gymnázium v tomto roce disponovalo dále zeměpisně-dějepisnou sbírkou, fyzikálním kabinetem a sbírkou pomůcek pro chemii, přírodopisným kabinetem, sbírkou pomůcek pro kreslení a rýsování i pro hudební výchovu. V dalších letech došlo k jistým organizačním změnám (v roce 1880/1881 uváděn samostatný kabinet pro chemii), ale v zásadě zůstala tato základní struktura zachována.⁶⁴ Dozor nad jednotlivými knihovnami, kabinety, popř. sbírkami přístrojů a jiných zařízení, vykonávali zpravidla vyučující příslušných předmětů, kteří v pozici správců dohlíželi na jejich stav a prováděli každoroční evidenci. Nové knihy, náradí a jiné pomůcky byly každoročně získávány zpravidla třemi způsoby: koupí z vlastních prostředků gymnázia, darem nebo výměnou s jinými středoškolskými ústavami.⁶⁵ Tento

57 CIGÁNEK, E.: České obecní..., s. 85. Cigánek své tvrzení nijak nepodložil, proto je jeho obsah sporný. Údaje pro předchozí školní léta navíc ukazují, že se zdaleka ne všichni příchozí čeští studenti rozhodli nastoupit do české třídy prvního ročníku. Přibližně polovina z nich volila raději německou alternativu.

58 HALMA, A. – SCHILLING, G. (Hg.): *Die Mittelschulen Österreichs. Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien (mit Einschluss achtklassigen Realgymnasien, Reform-Realgymnasien, Ober-Realgymnasien und vierklassigen Realgymnasien), Realschulen und Mädchenlyzeen*. Band I. Wien und Prag 1911, s. 176.

59 Pamětní kniha ústavu 1871–1900. SOKa Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.

60 Do roku 1875 začínal školní rok 1. října, poté 16. září.

61 ŘEZNIČKOVÁ, K.: *Študáci a kantoři za starého Rakouska*. České střední školy v letech 1867–1918. Praha 2007, s. 66.

62 Podobně tomu bylo i ve školních letech 1883/1884–1886/1887. Až od roku 1887 probíhala výuka tohoto předmětu až na výjimky pravidelně. Nekonalala se např. při dočasném uzavření školy během první světové války.

63 Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr.-Weisskirchen 1875, s. 16.

64 Později přibýly pomůcky pro tělesnou výchovu (od 1886/1887), studentské hry (definitivně rozlišený od předchozích ve školní roce 1892/1893) a archeologický kabinet (od 1900/1901).

mechanismus se uplatňoval po celou dobu existence gymnázia. Specifickou formou rozšíření sbírek byl převod části sbírek z některého zrušeného gymnázia, což se ale nestalo ve sledovaném období, nýbrž až po zrušení strážnického a příborského gymnázia v roce 1884, resp. 1889.

Již v prvních letech existence školy má počátek podpora méně majetných studentů. Zprvu se prováděla formou příspěvků od místních mecenášů a zámožnějších rodičů. Společně s rozšiřováním školy rostl také počet těch, kteří potřebovali pomoc. Konkrétně se jednalo o pořízení učebních pomůcek a oblečení. Mezi prvními doloženými podporovateli figurovala hranická Občanská záložna a Spar- und Vorschussverein. Záložna věnovala přímo na podporu chudých studentů ve školních letech 1872/1873 až 1874/1875 celkem 400 zlatých. Spar- und Vorschussverein daroval ve školních letech 1873/1874 a 1874/1875 na ošacení a zakoupení učebních pomůcek dohromady 110 zlatých. V následujícím období (1876– 1883) neumožňuje značně omezená pramenná základna přesně sledovat vývoj podpory studentů na gymnáziu, jež se pravděpodobně stále skládala z více či méně pravidelných finančních částek od proměnlivého počtu přispěvatelů. Poměrně dlouhou dobu nebyla podpora studentů hranického gymnázia institucionálně zastřešena. Teprve na počátku školního roku 1883/1884 vznikl podpůrný spolek Humanitas (Studenten-Unterstützungsverein „Humanitas“), jenž měl na jeho konci již 64 zakládajících a 126 přispívajících členů.⁶⁶

Studenti gymnázia

Důležitou otázku, na niž by mělo každé zpracování dějin určité školy odpovědět, představuje skladba jejich žáků nebo studentů. Kdo tedy přicházel studovat na hranické gymnázium v počátečním období jeho existence? Odkud pocházela mládež usilující o nižší středoškolské vzdělání, na které mohlo navázat na některém z vyšších ústavů, popř. dále na univerzitě či technice? Detailní rozbor by vyžadoval samostatný příspěvek, ale můžeme se zde pokusit alespoň načrtnout teritoriální původ studentů, jejich vyznání, mateřskou řeč a sociální prostředí, z něhož se rekrutovali.

Rekonstruovat skladbu studentů hranického gymnázia je možné díky tzv. třídním katalogům. Tyto byly zpracovávány zvlášť pro každý školní rok. Třídní učitelé (ordinarius) do nich zapisovali osobní údaje o všech studentech, kteří nastoupili do příslušné třídy.⁶⁷ Rozhodli jsme se neanalyzovat data k celkovému počtu studentů určitého školního roku, jenž by mohl být z více důvodů specifickým, a zkreslit tak dosažené výsledky. Vzhledem k délce časového vymezení příspěvku a charakteru tohoto období nebylo nutné zabývat se všemi školními léty. Proto jsme se zaměřili zejména na první čtyři školní léta existence gymnázia: 1871/1872 až 1874/1875. U teritoriálního původu si však povšimneme rovněž změny vyvolané postupným rozšiřováním školy o vyšší ročníky od roku 1880.⁶⁸ Sledujeme jen všechny nově nastupující studenty, kteří přicházeli na školu ve zvolených školních letech.⁶⁹ Konkrétní student se ve statistice objevuje proto pouze jednou, což eliminuje riziko nežádoucího ovlivnění výsledků výzkumu. Pro úplnost zbývá dodat, že se nevěnujeme studentům přípravných tříd (v našem případě omezených na jednu třídu ve školním roce 1880/1881).

Při studiu teritoriálního původu umožňuje výchozí pramen analyzovat tři hlavní okruhy problémů: rodiště studentů, trvalé bydliště podle bydliště jejich rodičů a bydliště studentů při studiu na škole. Tyto lze dále specifikovat (administrativní příslušnost, vzdálenost od školy aj.). My se však v následujícím textu zaměříme zejména na ty aspekty, které by měly potvrdit nebo vyvrátit oprávněnost existence a význam ústavu pro Hranice a jejich region. Tento je možné podle našeho názoru vyvodit mimo jiné právě z teritoria, odkud v převážné míře pocházeli studenti gymnázia. Konkrétněji nám jde o to, do jaké míry byli mezi studenty zastoupeni studenti přímo z Hranic nebo jejich okolí (vymezeného desetikilometrovým okruhem, popř. hranicí soudního nebo politického okresu).

Tabulka č. 4: Teritoriální původ studentů gymnázia ve školních letech 1871/1872–1874/1875

Sledované kritérium	Hranice		do vzdálenosti 10 km od Hranic ⁷⁰		PO Hranice	
	počet	%	počet	%	počet	%
Rodiště studentů	103	38,7	96	36,1	203	76,3
Trvalé bydliště studentů	130	48,9	96	36,1	233	87,6
Bydliště studentů při studiu	243	91,4	22	8,3	265	99,6

PO – politický okres

Pozn. Vypočítáno z celkového počtu 266 nově příchozích studentů na gymnázium v tomto období. U jednoho studenta nebyly příslušné údaje zjištěny

Jak vidno, v prvních letech fungování školy převažovaly mezi nastupujícími na gymnázium osoby s rodištěm a trvalým bydlištěm v Hranicích, popř. v okolních obcích. Přibližně desetiprocentní rozdíl hodnot pro rodiště a trvalé bydliště v Hranicích zachycuje migrační pohyb rodin studentů

65 U darů lze rozlišovat: odkázání v poslední vůli, dary fyzických osob (členů profesorského sborů, rodičů studentů, bývalých studentů, obyvatel Hranic a jejich okolí, anonymní dárci aj.) a právnických subjektů. V prvních letech nebylo výjimkou ani zakoupení konkrétních pomůcek hranickým obecním výborem.

66 Programm des k. k. Gymnasiums in Mähr. Weißkirchen. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1883–1884. M. Weißkirchen 1884, s. 37.

67 Katalogy jednotlivých tříd (třídní katalogy) příslušné střední školy byly svázány zpravidla do jedné knihy a označovaly se poté jako tzv. hlavní katalogy daného školního roku. V případě hranického gymnázia jsou však hlavní katalogy k dispozici až od školního roku 1892/1893, do té doby je badatel odkázán na práci s katalogy třídními. Velkou výhodou je, že katalogy tvoří téměř kompletní řadu od vzniku školy v roce 1871 až do jejího zániku v roce 1922. Nedochovaly se pouze katalogy všech tříd pro školní rok 1877/78 a katalog čtvrté třídy školního roku 1878/1879.

68 Východiskem analýzy byly třídní katalogy zvolených školních let 1871/1872 – 1874/1875. U teritoriálního původu byly tyto dále doplněny o katalogy pro léta 1880/1881–1889/1890. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnasium v Hranicích, inv. č. 1–17 a 41–114.

69 Mezi nově nastupující studenty zařazujeme tyto skupiny: přijaté do prvního ročníku na základě přijímací zkoušky, opakující určitý ročník z jiného ústavu, postupující do vyššího ročníku z jiného ústavu, dobrovolně opakující ročník studovaný v minulosti na jiné škole. Ve školních letech 1871/1872–1874/1875 nastoupilo na gymnázium nově 266 studentů, v prvních deseti školních letech po rozšíření školy (1880/1881 až 1889/1890) dalších 607.

70 Mimo studenty narozené nebo bydlící přímo v Hranicích.

mezi dobou jejich narození a nástupem na gymnázium. Rodiny, které se přistěhovaly do Hranic, usilovaly o vzdělání svých dětí. Studium na gymnáziu posloužilo nejen jako prostředek k posílení sociálního statusu jejich potomků, ale bylo pro rodiny také významným činitelem sociálně-integračním a asimilačním. Necelých 85 % studentů bydlelo v Hranicích, nebo nanejvýš deset kilometrů od nich. To ukazuje na existenci poptávky po vyšším vzdělání ve městě i jejich regionu a potvrzuje oprávněnost zřízení školy. Většina studentů se narodila a trvale bydlela v hranickém politickém okrese, v jehož rámci pak především na území soudního okresu Hranice. Výrazně menší část studentů pocházela z lipnického soudního okresu nebo přímo z Lipníku nad Bečvou. Tito studenti, mezi nimiž se hojně vyskytovali zástupci lipnické židovské komunity, usedali do lavic hranického gymnázia poměrně často až do poloviny 90. let 19. století. Od roku 1895 totiž také Lipník nad Bečvou nabízel alternativu středoškolského studia, neboť zde byly zřízeny dvě reálky (česká a německá). Poté se příchod studentů odsud do Hranic zredukoval pouze na jednotlivce.

Na počátku příspěvku jsme konstatovali, že střední školy byly pro města vítaným zdrojem příjmů. Ten pramenil od studentů, kteří se museli ubytovat v Hranicích, protože se jejich trvalé bydliště nenacházelo ve vzdálenosti umožňující každodenní docházku do školy. Jak ostatně ukazuje porovnání údajů o trvalém bydlišti a bydlišti při studiu, tvořili tito studenti velmi důležitou část příchozích na gymnázium. V Hranicích hledaly ubytování kvůli studiu jednak osoby bydlící mimo jejich nejbližší okolí, především však obyvatelé obcí v desetikilometrové vzdálenosti od města. Nápadný je zejména rozdíl mezi počtem studentů trvale bydlících v Hranicích (130) a těmi, kteří zde bydleli pouze v době svého studia (243). Za vyučováním docházeli pěšky každý den ve většině případů pouze studenti z Hranic nebo skutečně nejbližších obcí (např. z Drahotuš, Velké, Bělotína, Zbrašova nebo Opatovic). Zbytek musel hledat ubytování u obyvatel města, jen ojediněle u osob žijících v přilehlých obcích. Z přítomnosti „cizích“ studentů však profitovali také hraničtí obchodníci, řemeslníci a živnostníci.

Postupné otevírání vyšších ročníků od školního roku 1880/1881 a rozšiřování ústavu na úplné gymnázium přilákalo také studenty ze vzdálenějších oblastí. Význam školy překročil hranice regionu. Bylo to způsobeno soudobým nedostatečným rozvojem gymnaziálního školství na území Moravy a Slezska. I když se během 70. let 19. století situace v porovnání s předchozím obdobím v tomto směru výrazně pozitivně změnila, síť gymnázií nepokrývala zdaleka všechny regiony. K většímu zahuštění sítě středních škol (gymnázií i reálék) došlo v uvedených zemích teprve v průběhu 90. let 19. a na počátku 20. století.⁷¹ Během školních let 1880/1881 až 1889/1890 přibýlo výrazně studentů ze vzdálenějších oblastí. Zásadně poklesl podíl osob s trvalým bydlištěm v Hranicích, desetikilometrovém okolí města i na území hranického politického okresu. Naopak vzrostl podíl studentů žijících trvale v některém ze sousedních okresů (např. novojičínském, valašskomeziříčském či opavském) nebo v jiných částech Moravy a Slezska.⁷² Přitom hodnoty pro bydliště studentů při jejich studiu zůstaly podobné jako dříve: v Hranicích bydlelo během studií 92,3% a do deseti kilometrů od nich dalších 5,8%. Podobně tomu pak bylo i v dalších školních letech. Nutno podotknout, že mezi příchozími z 80. let se poměrně často vyskytovali židé

a děti z německy mluvícího prostředí. Radost z příchodu studentů ze vzdálenějších oblastí do města měli především jeho obyvatelé, kteří poskytovali ubytování studentům, a místní obchodnicko-řemeslnické prostředí. Naopak s nelibostí byl tento trend koncem století přijímán českými nacionalisty z řad lokálních politických a ekonomických elit.

Mezi prvními 266 studenty gymnázia figurovalo celkem 186 osob (69,9 %), které uvedly do příslušné rubriky třídních katalogů jako svůj mateřský jazyk češtinu.⁷³ Zbývající studenti (s výjimkou jednoho maďarsky mluvícího chlapce) pocházeli z německého jazykového prostředí. V dalším období však výrazně poklesl podíl české mládeže na skladbě studentů. Důvodem byly jednak závažné organizační změny a jejich důsledky, zejm. zavedení německého vyučovacího jazyka a rozšíření školy o vyšší ročníky (a jím vyvolané změny teritoriálního původu studentů). O pokles zastoupení českých studentů se však přičinily také postupné otevírání nových českých středních škol a odchod řady českých rodin do rozvíjejících se průmyslových oblastí Moravy a Slezska. Gymnázium tak z hlediska skladby studentů získávalo stále více německý charakter. V závěru sledovaného období, na konci školního roku 1881/1882, již tvořili čeští studenti jen něco více než polovinu všech studujících (89 ze 161).⁷⁴ Ještě před otevřením druhého gymnázia v Hranicích s českým vyučovacím jazykem (1912) dále výrazně ubývalo studentů z jazykově českého prostředí, kteří nastupovali do tříd hranického gymnázia. Například v první polovině 90. let představovali čeští studenti necelých 30 % příchozích.

Z hlediska náboženského vyznání dominovali na gymnáziu ve sledovaném období katoličtí studenti. Ke katolické víře se přihlásilo 86,5 % prvních studentů školy. O příchodu židů na gymnázium během prvních školních let bylo dostatečně pojednáno výše. S rostoucím podílem německých studentů školy se zvyšovalo také zastoupení židovských studentů. Koncem školního roku 1881/1882 tvořili již 23% všech studentů školy (37 ze 161).⁷⁵

71 Srov. MAULER, B.: *Jahrbuch der mittleren Unterrichtsanstalten mit deutscher und zum Teile deutscher Unterrichtssprache in Österreich*. Wien 1914, s. 95–107 a 157–169; WENGRAF, R.: *Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich mit Einschluss der gewerblichen Fachschulen und der bedeutendsten Erziehungsanstalten*. Jahrgang 26. Wien 1913, s. 212–231 a 324–338.

72 Ze studentů, kteří nastoupili na gymnázium ve školních letech 1880/1881 až 1889/1890, bydlelo trvale přímo v Hranicích 32,9 % (200 osob), dalších 18,5 % (112) žilo v obcích vzdálených do deseti kilometrů od města. Celkem 340 studentů (56,0 %) mělo své trvalé bydliště na území hranického politického okresu.

73 Označení „český jazyk“ se v katalozích vyskytovalo pouze v době existence českých poboček na gymnáziu. Nejčastěji používaným termínem bylo „böhmisch“, vyskytovaly se však i výrazy „slavisch“, „tschechoslavisch“, „czecho – slavisch“, „czechisch“ a „tschechisch“. Zápis do katalogů odrážel jak nacionální cítění osoby zapisovatele, tak i regionálně a časově podmíněné označení pro česky mluvící obyvatelstvo. V jednotlivých třídách se proto označení očividně stejného mateřského jazyka často odlišovalo. Vycházíme z toho, že jiné jazyky (německý, polský, maďarský aj.) měly svůj vlastní ustálený název. Naše závěry navíc potvrdilo porovnání vybraných školních let s oficiální rakouskou středoškolskou statistikou.

74 Oesterreichische Statistik. Band III, Heft 2: Statistik der Unterrichts-Anstalten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1881/1882. Wien 1884, s. 36–37.

75 Tamtéž.

Zastánci jiného vyznání (evangelíci) se vyskytovali na gymnáziu jen v minimálním počtu.

Poměrně obtížné je rekonstruovat sociální původ studentů gymnázia, což vyplývá z nedostatku a nepřesnosti informací, které poskytuje jediný použitelný pramen pro výzkum (třídní katalogy).⁷⁶ Východiskem analýzy byly údaje z rubrik o povolání živitele studenta, jímž byl ve většině případů otec, méně často pak poručník a pouze ojediněle matka. Z provedené sondy pro školní léta 1871/1872–1874/1875 vyplývá, že skladba studentů v tomto období zřejmě vcelku odpovídala socioprofesionální struktuře obyvatel hranického regionu. Přičinily se o to jak výše zmiňovaný teritoriální původ studentů, tak i ještě stále značný podíl česky mluvících studentů ve školních lavicích. Z jednotlivých socioprofesionálních skupin byli mezi živiteli studentů nejvíce zastoupeni řemeslníci, často spjatí s místní textilní výrobou. Tito tvořili více než čtvrtinu všech případů (26,7 %). O něco méně studentů pocházelo z rodin drobných a středních zemědělců (23,7 %).⁷⁷ K relativně více zastoupeným skupinám patřily dále děti středních obchodníků (13,5 %). Jednalo se zejména o obchodníky s kapitálově nenáročnými komoditami (mouka, zelenina, boty aj.) nebo maloobchodníky s náročnějšími konzumními artikly na kapitál (obilí, víno, sukno aj.), jež byli v katalogích označováni nejčastěji jako *obchodník*, *kupec*, *Handelsmann* nebo *Kaufmann*. Oproti následujícím školním létům byla poměrně málo zastoupena sociální skupina inteligence (13,2 %), kterou tvořily především rozmanité úřednické kategorie a učitelé v místním nižším školství, doplnění o zástupce tzv. svobodných povolání. Zbývající část studentů pocházela z rodin více či méně kvalifikovaných pracovníků a dělníků, různých zaměstnaneckých kategorií, podnikatelů, hostinských aj. Pomyslnou elitu mezi studenty gymnázia představovali synové hranických židovských továrníků Richarda Helerera a Noe Strosse.⁷⁸ K elitě mezi studenty náleželi rovněž potomci hranických vysokých úředníků. Na gymnázium nastoupil Theodor Gabriel, jehož otec Alois byl okresním hejtmanem. Studoval zde také Karl Hansmann, syn místního okresního soudce Wendelina. Do Hranic však poslal svého syna na studia i prostějovský zemský soudní rada Karl Umlauff nebo místecký okresní hejtman Rudolf Czibulka.

Strukturu studentů gymnázia podle jejich sociálního původu začal již v tomto období ovlivňovat příchod židů, zvyšující zastoupení některých socioprofesionálních skupin, které byly typické pro zástupce této menšiny. Do poloviny 70. let 19. století tak díky nim vzrostl mezi živiteli studentů gymnázia především počet obchodníků a podnikatelů (včetně továrníků). Vždyť téměř polovina (17 z 35) židovských studentů pocházela z rodin obchodníků. Na celkovém množství dětí z prostředí drobných či středních obchodníků se podíleli výrazně nadproporčně, konkrétně 45,9 %. Rovněž hojně zastoupeni byli židé mezi živiteli z podnikatelských vrstev. Sedm z jedenácti středních podnikatelů a továrníků byli právě otcové nebo poručníci židovských studentů. Mnohem méně židů pocházelo v těchto školních letech z rodin inteligence (11,4 %). Židovská inteligence, podobně jako například česká, se teprve formovala a až v závěru 19. století doplňovala hojně své řady vlastními dětmi. Ve středoškolských lavicích se to pak projevovalo vysoce nadproporční účastí židů z prostředí inteligence v porovnání s jinými náboženskými nebo etnickými menšinami.

Prvnímu hranickému gymnáziu, jehož formativní období bylo předmětem zájmu tohoto příspěvku, náleží v historii města a regionu důležité místo. Právě tuto školu navštěvovala od počátku 70. let 19. století většina budoucích představitelů sociální skupiny inteligence, která pak výrazně ovlivňovala podobu a vývoj města i hranického regionu. Ve sledovaném období patřila škola k menším moravským gymnáziím a sloužila zejména obyvatelům Hranic a jejich okolí. Postupným rozšiřováním ústavu od počátku 80. let ale význam gymnázia překročil regionální hranice a přispíval ke zvýšení prestiže města. Hranice, na konci 19. století středisko víceméně stagnujícího regionu, mohly díky svému gymnáziu držet krok s jinými srovnatelnými městy na Moravě alespoň ve sféře kulturní a vzdělávací. Pokusili jsme se poskytnout čtenáři trochu jiný pohled do dějin hranického gymnaziálního školství, než jaký nabízejí dříve publikované práce. Rozmanitá pramenná základna a kritický přístup měly nejen vyplnit vacat ve zpracování této části dějin gymnaziálního školství v Hranicích, ale také vyvrátit některé tradované omyly o nejstarším období existence prvního hranického gymnázia. Do jaké míry se to autorovi podařilo, nechť posoudí čtenář sám.

76 Hlavními problémy, s nimiž se badatel v tomto směru potýká, jsou schematizace a terminologická nejasnost některých záznamů o povolání a existence různých zapisovatelů.

77 K drobným zemědělcům (3,8 % případů) zařazena profesní označení: *chalupník*, *domkař* / *zahradník* nebo *Grundbesitzer*. Socioprofesionální skupina středních zemědělců byla zastoupena následujícími názvy povolání: *rolník*, *Landmann*, *Bauer* či *sedlák*.

78 Noe Stross figuroval zároveň i jako poručník jiného židovského studenta (Adolfa Wolfa).

O autorech

Věra Fišmistrová

archivářka Státního okresního
archivu Přerov
v.fismistrova@pr.archives.cz

Mgr. Petr Hlavačka

historik, vydavatel
p.hlavacka@medialine.cz

Bc. Petr Jirák

archivář Státního okresního
archivu Přerov
p.jirak@pr.archives.cz

Dr. Jan Jirka

čestný člen Českého atletického
svazu, Praha

Mgr. Petr Kadlec

doktorand katedry historie
Filozofické fakulty Ostravské
univerzity v Ostravě
petrkadlec84@seznam.cz

PhDr. Pavel Kopeček

odborný asistent Katedry
společenských věd Pedagogické
fakulty Univerzity Palackého
v Olomouci
p.kopecek@upol.cz

Ing. Václav Krejčí

předseda Klubu filatelistů v letech
1979–1986
nositel Ceny města Přerova
krejcrivenda@centrum.cz

PhDr. Jiří Lapáček

ředitel Státního okresního
archivu Přerov
j.lapacek@pr.archives.cz

Bc. Jan Mikulík

muzeolog Muzea Komenského
v Přerově
janmikulik@seznam.cz

Mgr. Jiří J. K. Nebeský

historik a vydavatel
jiri.nebesky@gmail.com

PhDr. Jan Štěpán, Ph.D.

archivář Zemského archivu
v Opavě, pobočka Olomouc
j.stepan@ol.archives.cz

Jarmila Vohnická

archivářka Státního okresního
archivu Přerov
j.vohnicka@pr.archives.cz